

Κεφάλαιο 2

Η αστικοποίηση

2.1 Γενικά	59
2.2 Συνέπειες της αστικοποίησης	63
2.3 Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις για την αστικοποίηση	66
2.4 Αστικοποίηση και οικονομική ανάπτυξη	75
2.5 Κόστος συμμόρφωσης και βέλτιστο μέγεθος των πόλεων	77
2.6 Αλληλεξάρτηση αστικής και περιφερειακής ανάπτυξης	84
2.7 Τα στάδια της αστικοποίησης	85
2.8 Σύγχρονες μορφές αστικής ανάπτυξης	91
2.9 Η αστικοποίηση στην Ελλάδα	96
2.10 Συμπεράσματα	104

Η αστικοποίηση ως διαδικασία ξεκίνησε από το σχηματισμό των πρώτων οικισμών και συνεχίζεται με αυξανόμενους ρυθμούς έως σήμερα. Στο κεφάλαιο αυτό αναλύεται η έννοια της αστικοποίησης, περιγράφονται οι συνέπειές της στο επίπεδο διαβίωσης των κατοίκων των πόλεων, οι κοινωνιολογικές προσεγγίσεις του φαινομένου και ζητήματα που αφορούν τη σχέση αστικοποίησης, οικονομικής και περιφερειακής ανάπτυξης, και τον προσδιορισμό του βέλτιστου μεγέθους των πόλεων. Επίσης, περιγράφονται τα στάδια της αστικοποίησης από τα οποία διήλθαν οι πόλεις των αναπτυγμένων χωρών και οι σύγχρονες μορφές αστικής ανάπτυξης, ενώ αναλύονται τα βασικά χαρακτηριστικά της αστικοποίησης στην Ελλάδα μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους.

2.1 Γενικά

Συνήθως, ο όρος «αστυφιλία» έχει αρνητικό περιεχόμενο, αφού ως κοινωνική διαδικασία θεωρείται «υπεύθυνη» για την απογύμνωση και την εγκατάλειψη της υπαίθρου, και γενικότερα για την πρόκληση οικονομικών ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών μιας χώρας.

Αστικοποίηση είναι η τάση συγκέντρωσης του πληθυσμού μιας χώρας στις μεγάλες πόλεις ή αύξησης του πληθυσμού που ζει σε αστικές περιοχές. Είναι η φυσική αύξηση του πληθυσμού και της έκτασης που καταλαμβάνουν οι αστικές περιοχές, ως συνέπεια της μετανάστευσης από τις αγροτικές ή τις προαστιακές περιοχές. Εναλλακτικά, χρησιμοποιείται ο όρος «**αστυφιλία**», για την περιγραφή της αγάπης προς την πόλη και της τάσης συγκέντρωσης των κατοίκων των περιφερειών ή της υπαίθρου στα μεγάλα αστικά κέντρα.

Το φαινόμενο της αστικοποίησης συνδέεται με τις κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές και εξελίξεις σε μια περιοχή, και η μελέτη του έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη αυτής της περιοχής, αλλά και της χώρας γενικότερα. Είναι ένα παγκόσμιο και διαχρονικό φαινόμενο, το οποίο επηρεάζει τόσο τις αναπτυγμένες, όσο και τις λιγότερο αναπτυγμένες ή τις αναπτυσσόμενες χώρες, ενώ συνήθως υπολογίζεται ως η ποσοστιαία αναλογία του αστικού επί του συνολικού πληθυσμού μιας περιοχής ή μιας χώρας. Ορισμένοι ερευνητές ορίζουν ως αστικοποίηση την αύξηση της έκτασης που καταλαμβάνει μια πόλη ή την αύξηση της έκτασης που χρησιμοποιείται για αστικές χρήσεις. Κάποιοι άλλοι ορίζουν την αστικοποίηση ως μια **κοινωνική διαδικασία** για την υιοθέτηση από τους κατοίκους ενός συνόλου στάσεων και συμπεριφορών που παραδοσιακά συνδέονται και χαρακτηρίζουν τους κατοίκους των μεγάλων πόλεων.

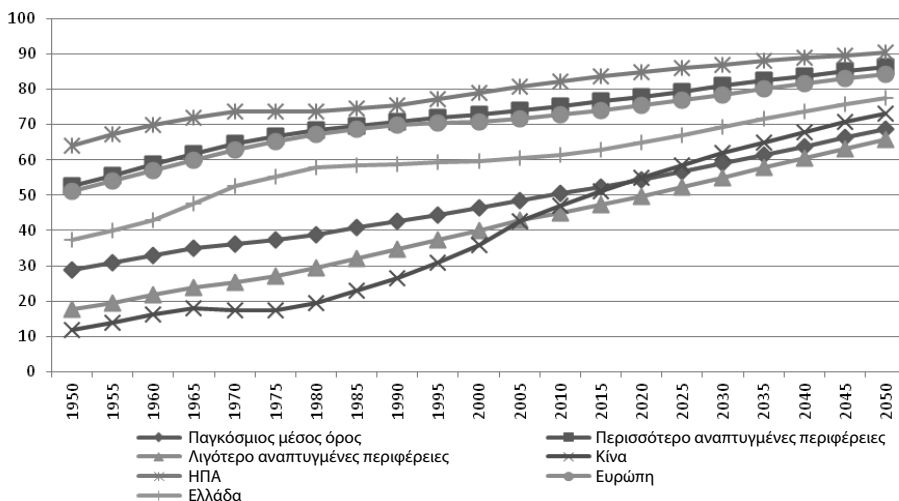

Εικόνα 2.1: Οι πόλεις με περισσότερους από 2.000.000 κατοίκους

Η θεώρηση του πλήθους και της χωρικής διασποράς των πόλεων δείχνει τις περιοχές του πλανήτη στις οποίες η αστικοποίηση εμφανίζεται ιδιαίτερα έντονη.

Πηγή: <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cities2million.png#mediaviewer/File:Cities2million.png>

Στην Εικόνα 2.1 εμφανίζονται οι πόλεις οι οποίες τη δεκαετία του 2000 είχαν περισσότερους από 2.000.000 κατοίκους. Από την εικόνα προκύπτει μια γενική άποψη για τις περιοχές και τις χώρες ολόκληρου του πλανήτη στις οποίες η αστικοποίηση είναι έντονη.

Σχήμα 2.1: Η εξέλιξη του ποσοστού της αστικοποίησης από το 1950 έως το 2010, και η προβολή του έως το 2050

Στο διάγραμμα είναι εμφανής η εξέλιξη της αστικοποίησης για 100 χρόνια στις σημαντικότερες περιοχές του κόσμου.

- Στις «Περισσότερο αναπτυγμένες περιφέρειες» περιλαμβάνονται η Ευρώπη, η Βόρεια Αμερική, η Αυστραλία/Νέα Ζηλανδία και η Ιαπωνία.
- Στις «Λιγότερο αναπτυγμένες περιφέρειες» περιλαμβάνονται όλες οι περιοχές της Αφρικής, της Ασίας (εξαιρουμένης της Ιαπωνίας), η Λατινική Αμερική και η Καραϊβική, καθώς επίσης η Μελανησία, η Μικρονησία και η Πολυνησία.

Πηγή: United Nations, 2009

Σύμφωνα με υπολογισμούς του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), το 2010 το 50% του παγκόσμιου πληθυσμού ζούσε σε αστικές περιοχές, ενώ υπολογίζεται ότι το 2050 περίπου το 70% του πληθυσμού του πλανήτη θα κατοικεί σε αστικές περιοχές. Χαρακτηριστικά μεγέθη της εξέλιξης της αστικοποίησης στις περισσότερες περιφέρειες του κόσμου μπορούμε να παρατήσουμε στο Σχήμα 2.1. Η τάση όλων των χωρών του κόσμου για αστικοποίηση είναι ανοδική, με πιο έντονη την κλίση της σχετικής καμπύλης στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι σε 100 έτη η Κίνα θα επταπλασιάσει το ποσοστό του αστικού της πληθυσμού.

Η διαδικασία της αστικοποίησης είναι στενά συνδεδεμένη με την ιστορία των πόλεων, ενώ ως οικονομικό και κοινωνικό φαινόμενο έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις, ιδιαίτερα τις τελευταίες 4-5 δεκαετίες. Το κύριο χαρακτηριστικό της είναι η συγκέντρωση μεγάλου αριθμού ανθρώπων και οικονομικών δραστηριοτήτων σε περιορισμένο αστικό χώρο.

Εκτός από τις μελέτες του ΟΗΕ, έχουν εκπονηθεί και άλλες πολλές επιστημονικές εργασίες, για τις προβλέψεις των οποίων αξιοποιούνται κυρίως οι υπάρχουσες τάσεις για αύξηση του μεγέθους των πόλεων παγκοσμίως. Σε αυτές τις μελέτες εκτιμάται ότι η αστικοποίηση θα συνεχιστεί και νέα μεγαλύτερα και πολυπληθέστερα αστικά κέντρα θα δημιουργηθούν τουλάχιστον στο ορατό μέλλον. Οι έντονοι και συνεχείς ρυθμοί αύξησης τόσο του πληθυσμού, όσο και των δραστηριοτήτων στα αστικά κέντρα έχουν συνενώσει όμορες πόλεις, διατεταγμένες γραμμικά στο χώρο και έχουν δημιουργήσει τις «μεγαλουπόλεις» (megapolis) ή «μεγαπόλεις» (megacities).

Για την αύξηση του βαθμού αστικοποίησης θα πρέπει να ικανοποιούνται ορισμένες **προϋποθέσεις**. Συγκεκριμένα, θα πρέπει:

- Η παραγωγή των κατοίκων της υπαίθρου να μπορεί να ικανοποιήσει τις δικές τους ανάγκες, καθώς και τις ανάγκες των κατοίκων της πόλης.
- Οι κάτοικοι της πόλης να παράγουν αγαθά και υπηρεσίες σε αντάλλαγμα των προϊόντων που προέρχονται από την ύπαιθρο.
- Οι υποδομές των μεταφορών να μπορούν να ικανοποιήσουν τις μεταφορικές ανάγκες «από και προς» την πόλη.

Η αύξηση ή, γενικότερα, η μεταβολή του μεγέθους των πόλεων οφείλεται στους εξής τρεις βασικούς **παράγοντες**:

- Τη **φυσική αύξηση** του πληθυσμού, δηλαδή το πλεόνασμα των γεννήσεων έναντι των θανάτων ή την αύξηση των γεννήσεων και τη μείωση των θανάτων στις αστικές περιοχές.
- Την **καθαρή μετανάστευση**, κυρίως από μικρότερους οικισμούς προς τις μεγάλες πόλεις, δηλαδή το πλεόνασμα των ατόμων που εγκαθίστανται στις πόλεις έναντι εκείνων που φεύγουν από αυτές.
- Τις **μεταβολές των δημοτικών ορίων**, αφού πολλές φορές τα όρια μιας πόλης επεκτείνονται και καλύπτουν εκτάσεις του περιαστικού χώρου, με αποτέλεσμα την ενσωμάτωση σε αυτές μικρότερων οικισμών και την αύξηση του πληθυσμού της πόλης που επεκτείνεται.

Από τους παραπάνω παράγοντες μόνο οι δυο πρώτοι εξετάζονται συστηματικά. Η επέκταση των ορίων μιας πόλης και η ενσωμάτωση σε αυτήν άλλων γειτονικών οικισμών προϋποθέτουν την ύπαρξη μικρότερων οικισμών σε μικρή απόσταση.¹ Συνεπώς, αποτελεί ειδικό παράγοντα, ο οποίος συναντάται σε λίγες περιπτώσεις.

1. Στην Ελλάδα μπορεί να αναφερθεί η περίπτωση συνένωσης των πόλεων της Αθήνας και του Πειραιά, οι οποίες πριν από 3-4 δεκαετίες είχαν διακριτά όρια μεταξύ τους.

Αναφορικά με τη φυσική αύξηση του πληθυσμού, τα στατιστικά στοιχεία δείχνουν ότι τα ποσοστά των γεννήσεων στις αστικές περιοχές είναι μικρότερα σε σχέση με τα αντίστοιχα ποσοστά στις αγροτικές περιοχές.

2.2 Συνέπειες της αστικοποίησης

Η αστικοποίηση ως κοινωνικό φαινόμενο έχει υποστηρικτές και πολέμιους. Οι υποστηρικτές προβάλλουν τα θετικά αποτελέσματά της, ενώ οι πολέμιοι τα αρνητικά. Γενικότερα, η αστικοποίηση επιφέρει θετικές και αρνητικές συνέπειες σε μια περιοχή ή σε μια χώρα, οι οποίες έχουν οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό χαρακτήρα.

Επιδιώκοντας μια συνοπτική ταξινόμηση των συνεπειών, ως **θετικές** μπορούν να αναφερθούν:

- Η **αύξηση της παραγωγής στον δευτερογενή ή τον τριτογενή παραγωγικό τομέα**, λόγω της δημιουργίας οικονομιών συγκέντρωσης και οικονομικών αστικοποίησης, οικονομιών κλίμακας και γενικότερα άλλων παραγόντων, που βοηθούν στη λειτουργία της αστικής οικονομίας. Η αστικοποίηση έχει θετικές επιδράσεις στον κοινωνικό και οικονομικό τομέα, αφού οι πόλεις αποτελούν επιχειρηματικά κέντρα με πολλές και ποικίλες ευκαιρίες απασχόλησης, ευνοώντας με αυτόν τον τρόπο τη βελτίωση της παραγωγικότητας.
- Η **διευκόλυνση της λειτουργίας της οικονομίας** στο πλαίσιο της ελεύθερης αγοράς, λόγω της ύπαρξης πληθυσμιακών συγκεντρώσεων σε κάποια σημεία του χώρου και, συνεπώς, της ύπαρξης μεγάλων πόλεων, δεδομένου ότι στις περιοχές αυτές η ανταλλαγή των αγαθών πραγματοποιείται ευκολότερα και με μικρότερο κόστος.
- Η **βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών**, και σε ορισμένες περιπτώσεις η βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων. Οι μεγάλες πόλεις αποτελούν κέντρα παραγωγής και εξέλιξης των τεχνών, της κουλτούρας και του πολιτισμού γενικότερα, γεγονός που επηρεάζει την ποιότητα της ζωής όσων διαμένουν σε αυτές. Οι κάτοικοι των πόλεων απολαμβάνουν υψηλότερα επίπεδα κοινωνικών παροχών, αφού οι υποδομές σε όλους τους τομείς (υγεία, εκπαίδευση, οδικές, πολιτιστικές, ψυχαγωγίας κτλ.) είναι περισσότερες και καλύτερης ποιότητας.
- Η βελτίωση του **επιπέδου του εισοδήματος** των κατοίκων των πόλεων, αφού αυτοί έχουν υψηλότερο εισόδημα από τους κατοίκους της υπαίθρου. ▶

- Η διευκόλυνση των ανθρώπινων επαφών και η **επιτάχυνση της διάχυσης πληροφοριών** διαμέσου των υψηλών πληθυσμιακών πυκνοτήτων. Ταυτόχρονα, η διαφοροποίηση της αστικής οικονομίας διευκολύνει ώστε οι **τεχνολογικές πρόοδοι** που επιτυγχάνονται σε έναν παραγωγικό τομέα να μπορούν να εφαρμόζονται και στους υπόλοιπους.
- Η **ενθάρρυνση της πρωτότυπης σκέψης** και του συστηματικού στοχασμού, με τη συγκέντρωση εκπαιδευτικών και ερευνητικών υποδομών, και την προσέλευση στις πόλεις των πιο δημιουργικών ανθρώπων της ενδοχώρας, λόγω των παρεχόμενων οικονομικών και κοινωνικών ευκαιριών.

Ως **αρνητικές** συνέπειες μπορούν να αναφερθούν:

- Η διαβίωση των ανθρώπων σε ένα **τεχνητό περιβάλλον**, όπως είναι το δομημένο περιβάλλον των μεγάλων πόλεων, χωρίς επαφή με τη φύση, σε συνθήκες με τις οποίες δεν ήταν εξοικειωμένοι στο παρελθόν. Επίσης, η ρύπανση του περιβάλλοντος, εξαιτίας της συγκέντρωσης πολλών ανθρώπων σε μικρό χώρο. Γενικά, η υφιστάμενη κατάσταση σε πολλές σύγχρονες αστικές περιοχές χαρακτηρίζεται από έντονα **περιβαλλοντικά προβλήματα**, υποβάθμιση της ποιότητας ζωής και ασφυκτική έλλειψη ζωτικού χώρου, υπονόμευση της ατομικής και της δημόσιας υγείας, και υποβάθμιση του περιβάλλοντος από την ύπαρξη πολλών βιομηχανιών και ανεπαρκών αποχετευτικών συστημάτων.
- Στις μεγάλες πόλεις παρατηρούνται πολλά **κοινωνικά προβλήματα**, όπως η δυσκολία στη δημιουργία κοινωνικών ή προσωπικών σχέσεων, η κοινωνική απομόνωση του πληθυσμού, η αύξηση της εγκληματικότητας κτλ. Επιπλέον, το φαινόμενο της αστικοποίησης προκαλεί μεγάλες κοινωνικές ανισότητες και σημαντικά κοινωνικά προβλήματα, όπως εγκληματικότητα και βίαιες συγκρούσεις. Ένα σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού, στο οποίο οφείλεται η αύξηση του αριθμού των κατοίκων των πόλεων των αναπτυσσόμενων χωρών, είναι μικρών και μεσαίων ηλικιών. Σύμφωνα με τις προβλέψεις του ΟΗΕ, έως το 2030 το 60% του πληθυσμού των πόλεων στις αναπτυσσόμενες χώρες θα αποτελείται από νέους κάτω των 18 ετών. Ο συνδυασμός νέων, ανεργίας και φτώχειας θα έχει συνέπεια την αύξηση της εγκληματικότητας στις πόλεις.
- Ένα άλλο πρόβλημα που τις περισσότερες φορές δημιουργείται αφορά την **αύξηση του κόστους ζωής** των κατοίκων των πόλεων, γιατί η διαβίωση στις μεγάλες πόλεις απαιτεί μεγάλα έργα και δαπανηρές υποδομές. Έτσι, η κατασκευή και η λειτουργία στις μεγάλες πόλεις συγκοινωνιακών δικτύων, δικτύων ύδρευσης και αποχέτευσης, δικτύων ενέργειας, συστημάτων ►

απομάκρυνσης απορριμμάτων κτλ. απαιτούν μεγάλα κεφάλαια, τα οποία επιβαρύνουν τους κατοίκους τους και αυξάνουν το κόστος ζωής τους. Δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός ότι πολλές φορές η κατασκευή δαπανηρών έργων στις πόλεις επιβαρύνει οικονομικά και τις περιφέρειες, αφού η χρηματοδότησή τους γίνεται από προγράμματα δημόσιων επενδύσεων, για τη διαμόρφωση των οποίων συμβάλλει το σύνολο των κατοίκων της χώρας και όχι μόνο των μεγάλων πόλεων.

- Παράλληλα με το κόστος των υποδομών που θα πρέπει να υλοποιηθούν σε μια πόλη, για την ικανοποίηση της αυξημένης ζήτησης σε σχετικές υπηρεσίες, άλλο ένα πρόβλημα δημιουργεί η **υποαπασχόληση του ήδη επενδεδυμένου κεφαλαίου** στις περιοχές που συρρικνώνονται πληθυσμιακά εξαιτίας της αστικοποίησης. Η μετακίνηση πληθυσμού από τους μικρούς οικισμούς προς τις μεγάλες πόλεις, κυρίως λόγω των διαφορών στα μεταξύ τους επίπεδα ανάπτυξης, έχει αποτέλεσμα αφενός τη δημιουργία ζήτησης για επέκταση του κοινωνικού κεφαλαίου και των υποδομών στις πόλεις και αφετέρου την εγκατάλειψη ή υποχρησιμοποίηση των υποδομών στους μικρούς οικισμούς.²
- Αντίθετα προς το επιχείρημα περί αύξησης των εισοδημάτων των κατοίκων των πόλεων, η εμπειρία έδειξε ότι η αστικοποίηση συνδέεται και με την **αύξηση των επιπέδων φτώχειας** στα αστικά κέντρα, αφού ο ρυθμός αύξησης των φτωχών σε αυτά υπερβαίνει τον αντίστοιχο παγκόσμιο. Σύμφωνα με στοιχεία του ΟΗΕ, πάνω από ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι θα ζουν σε υποβαθμισμένες περιοχές πόλεων, με σταθερά αυξητικές τάσεις, μέχρι το 2020.

Οι οικονομικές συνέπειες της αστικοποίησης επηρεάζουν πολλές φορές τη γενικότερη ανάπτυξη της χώρας. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα η ανεξέλεγκτη αύξηση του μεγέθους των δύο μεγάλων αστικών κέντρων (Αθήνας και Θεσσαλονίκης) οδηγεί στη χρηματοδότηση με εθνικούς πόρους πολύ δαπανηρών έργων, εξαιτίας της συνεχούς πληθυσμιακής αύξησης και της οικιστικής ή κυκλοφοριακής συμφόρησης.

2. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αύξησης της ζήτησης για υποδομές στις μεγάλες πόλεις και μείωσης στις μικρότερες μπορούν να αναφερθούν τα σχολεία και τα δημόσια διδακτήρια στην Ελλάδα. Στα μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα, Θεσσαλονίκη κ.α.) η συνεχής αύξηση της ζήτησης οδηγεί στη λύση της κάλυψης των αναγκών για αίθουσες διδασκαλίας με τη λειτουργία των σχολείων σε δύο ημερήσιες βάρδιες. Ταυτόχρονα, όλα σχεδόν τα ορεινά σχολεία της χώρας έχουν μειώσει την τελευταία δεκαεπενταετία στο μισό τον αριθμό των μαθητών ή έχουν κλείσει, με συνέπεια να μην αξιοποιούνται ένα σημαντικό μέρος των υποδομών σε σχολικές αίθουσες και το συναφές υλικό τους.

σης (π.χ. Μετρό, Αττική οδός, ανισόπεδες διαβάσεις, αυτοκινητόδρομοι κτλ.). Η χρηματοδότηση αυτή γίνεται τις περισσότερες φορές σε βάρος έργων με καθαρά αναπτυξιακό χαρακτήρα, τα οποία θα μπορούσαν να υλοποιηθούν στην περιφέρεια (φράγματα, αρδευτικά έργα, διαπεριφερειακοί αυτοκινητόδρομοι, βιομηχανικές περιοχές, βιομηχανικές επιχειρήσεις κτλ.). Συγχρόνως, υπάρχει ο κίνδυνος το κράτος να εμπλακεί σε έναν **φαύλο κύκλο**, αφού με τη δημιουργία υποδομών στις μεγάλες πόλεις ενισχύονται οι τάσεις συγκέντρωσης πληθυσμού και οικονομικών δραστηριοτήτων σε αυτές και προκύπτουν ανάγκες για νέες υποδομές.

Η αστικοποίηση έχει αποτέλεσμα την επέκταση του δομημένου χώρου της πόλης και τη μετατροπή της αγροτικής γης που την περιβάλλει σε αστική. Η επέκταση του δομημένου χώρου μπορεί να έχει τη μορφή της αστικής εξάπλωσης (urban sprawl) ή της προαστιοποίησης (suburbanization).

Οι βασικές λύσεις με στόχο την ικανοποίηση της αυξανόμενης ζήτησης για ζωτικό χώρο, άμεσης συνέπειας της αύξησης του πληθυσμού μιας πόλης, είναι:

(α) η **αύξηση της έκτασης** που καταλαμβάνει η πόλη, δηλαδή η εκτατική ανάπτυξή της,

(β) η αύξηση των συντελεστών και της **πυκνότητας δόμησης**, με την κατασκευή πολυώροφων κτιρίων, δηλαδή η επέκταση της πόλης «καθ' ύψος».

Με την πρώτη λύση μετατοπίζονται ουσιαστικά τα προβλήματα στις όμορες της πόλης περιοχές, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις υπάρχουν φυσικά εμπόδια (δάση, λίμνες, θάλασσα κτλ.), που δεν επιτρέπουν την επέκταση της πόλης.³ Με τη δεύτερη λύση επιχειρούνται η εντατικότερη εκμετάλλευση της αστικής γης ανά μονάδα επιφανείας, η υπέρβαση των κατασκευαστικών περιορισμών, αλλά και η αντιμετώπιση της συχνής αισθητικής υποβάθμισης του αστικού τοπίου.

2.3 Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις για την αστικοποίηση

Γενικότερα, η πόλη αποτελεί σημείο αναφοράς όλων των θεωρητικών προσεγγίσεων που σχετίζονται με την ανάλυση και την ερμηνεία της δομής του χώρου. Η πόλη ήταν

3. Χαρακτηριστικό παράδειγμα πόλης με αδυναμία επέκτασης προς όλες τις κατευθύνσεις είναι η Θεσσαλονίκη. Καθώς για την επέκταση του αστικού της ιστού έχει φυσικά «εμπόδια» στα νότια τη θάλασσα και στα βόρεια το περιαστικό δάσος του Σείχ Σου, η πόλη επεκτάθηκε τις τελευταίες δεκαετίες μόνο προς τα ανατολικά και προς τα δυτικά.

πάντοτε ένας τόπος ανάπτυξης της κοινωνικής δράσης και της ανθρώπινης συνείδησης, ένα σημείο στο χώρο όπου εντείνονταν οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις.

Οι **βασικές προσεγγίσεις** που προέκυψαν από τη μελέτη της διαδικασίας της αστικοποίησης υπό την κοινωνιολογική θεώρηση του φαινομένου είναι δυνατόν να καταταγούν στις παρακάτω κατηγορίες.

Η Ευρωπαϊκή Σχολή

Η **Ευρωπαϊκή Σχολή** περιλαμβάνει κυρίως τους γερμανούς κοινωνιολόγους Georg Simmel, Max Weber και Ferdinand Tönnies, αλλά και τους γάλλους Auguste Comte και Emile Durkheim. Οι επιστήμονες αυτοί έθεσαν μετά το τέλος του 19ου αιώνα τις βάσεις για τη μελέτη θεμάτων ανάλυσης του αστικού χώρου και κυρίως για τη μελέτη των συνεπειών της αστικοποίησης και της μετάβασης από τις παραδοσιακές και συνεκτικές μορφές κοινότητας στις αστικές κοινωνίες, που χαρακτηρίζονταν από την «ανωνυμία».

Ένας από τους πρώτους μελετητές της αστικοποίησης και του αντίκτυπου που αυτή έχει στην κοινωνική ζωή ήταν ο κοινωνιολόγος G. Simmel. Η κοινωνιολογική προσέγγισή του επικεντρώθηκε στη σχέση μεταξύ αστικοποίησης και χαρακτηριστικών της κοινωνικής ζωής στις μεγάλες πόλεις. Στην προσπάθειά του να κατανοήσει τη φύση της αστικοποίησης παρουσίασε στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα μια ιδιαίτερη μέθοδο ανάλυσης. Στο άρθρο του «The Metropolis and Mental Life» (1903) εστίασε την προσοχή του στα χαρακτηριστικά της ζωής των κατοίκων των μεγαλουπόλεων και υποστήριξε ότι στις τελευταίες παρατηρείται ένας ιδιαίτερος τρόπος ζωής, που τις καθιστά διαφορετικές από όλες τις προηγούμενες μορφές κοινωνικής οργάνωσης.

Η ζωή στις μεγάλες πόλεις απαιτεί τη συμμετοχή των κατοίκων στα κοινωνικά προβλήματα και στις συναφείς διαδικασίες επίλυσής τους, και ευνοεί τη δημιουργία κοινωνικών σχέσεων. Οι κάτοικοι των μεγαλουπόλεων ζουν σε πιο έντονους ρυθμούς από τους κατοίκους των μικρών οικισμών. Το χαρακτηριστικό είδος των σχέσεων που αναπτύσσονται στη μητρόπολη είναι αυτό μεταξύ «πελάτη και υπαλλήλου» σε μια επιχειρηματική συναλλαγή. Το «απρόσωπο» ή «ανώνυμο» των κοινωνικών σχέσεων αποτελεί, κατά τον Simmel, το βασικό χαρακτηριστικό της ζωής σε κάθε μεγάλη πόλη· κάθε πολίτης αντιμετωπίζει τους συμπολίτες του ως «περαστικούς» ή, απλώς, «γνωστούς» και η έλλειψη διαπροσωπικής εμπιστοσύνης βρίσκεται στην «καρδιά» της αστικής ζωής.

Ο Simmel δεν ήταν ο μόνος κοινωνιολόγος που μελέτησε τις διαφορές στην αστική ζωή σε σχέση με τις υπόλοιπες μορφές κοινωνικής οργάνωσης. Ο γερμανός κοινωνιολόγος F. Tönnies, στην κλασική του μελέτη *Κοινότητα και κοινωνία* (1985), ασχολήθηκε με την ανάλυση δύο ιδεατών τύπων κοινωνικών σχέσεων. Ανέπτυξε ένα υπόδειγμα, σύμφωνα με το οποίο υπάρχει πόλωση ανάμεσα σε δύο ειδών κοινωνικές ομάδες, την **κοινότητα** (Gemeinschaft) και την **κοινωνία** (Gesellschaft),

αντίστοιχα. Όπως ο Simmel, έτσι και ο Tönnies ήθελε να αναλύσει στο πλαίσιο ενός θεωρητικού υποδείγματος τις κοινωνικές μεταβολές που πραγματοποιούνταν στην Ευρώπη κατά τον 18ο και κυρίως τον 19ο αιώνα.

Με τον όρο «κοινότητα» αναφέρθηκε στις κοινωνικές ομάδες των οποίων τα μέλη χαρακτηρίζονται από συντροφικότητα, οικειότητα, ζεστασιά και αμοιβαία κατανόηση, έχουν κοινούς στόχους και εργάζονται για την υλοποίησή τους. Είναι μια κλειστή και ενωμένη κοινότητα, όπως μια οικογένεια ή μια γειτονιά σε μια προμοντέρνα επαρχιακή κοινωνία. Ο όρος καλύπτει τις κοινωνικές σχέσεις που απορρέουν από την πίστη σε κοινά ιδεώδη και κοινές αρχές, βασίζονται στο συναίσθημα, τα ίδια ήθη και έθιμα, και τις ίδιες πολιτιστικές αντιλήψεις.

Με τον όρο «κοινωνία» αναφέρθηκε στις κοινωνικές ομάδες των οποίων τα μέλη έχουν μεμονωμένους στόχους και ενεργούν αυτόνομα, με ατομισμό και ιδιοτέλεια, ενώ οι δεσμοί μεταξύ τους είναι επιφανειακοί, διακρίνονται από ορθολογισμό και όχι συναίσθηματισμό. Η ζωή τους έχει χαρακτηριστικά παρόμοια με εκείνα των απρόσωπων συναλλαγών μεταξύ επιχειρήσεων, με εκείνα μιας ανώνυμης εταιρείας ή μιας σύγχρονης κοινωνίας σε μια μεγαλούπολη, σε ένα αστικό και καπιταλιστικό περιβάλλον. Κατά την άποψη του Tönnies, η έννοια της κοινωνίας παραπέμπει ουσιαστικά στην έννοια της πόλης.

Η θεωρητική προσέγγιση του Tönnies παρουσιάζει ομοιότητες, αλλά και διαφορές, με την άποψη που εξέφρασε ο Durkheim, ο οποίος αναφέρθηκε σε δύο διαφορετικές μορφές κοινωνικού δεσμού, τη μηχανική και την οργανική αλληλεγγύη. Η μηχανική αλληλεγγύη χαρακτηρίζει τις προβιομηχανικές κοινωνίες και αντιστοιχεί σε αυτό που ο Tönnies ονόμασε «κοινότητα». Αντίθετα, η οργανική αλληλεγγύη αναφέρεται σε δεσμούς οι οποίοι διαμορφώνονται στη βιομηχανική κοινωνία και αντιστοιχεί σε αυτό που ο Tönnies ονόμασε «κοινωνία».

Αντίθετα με τον Tönnies, ο Weber προσεγγίζει την αστική ζωή ως αποτέλεσμα των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των δραστηριοτήτων οικονομικού και μη οικονομικού χαρακτήρα που πραγματοποιούνται στον αστικό χώρο. Κεντρικό γνώρισμα της πόλης αποτελούν οι κοινωνικοί δεσμοί, που οδηγούν τους κατοίκους στη σύναψη στενών σχέσεων. Κατά τον Weber, η πόλη είναι το αποτέλεσμα της δραστηριότητας της κοινωνικής ομάδας, όπως διαμορφώνεται από τις αξίες που καθοδηγούν τη συμπεριφορά της.

Η Σχολή του Σικάγου

Οι βασικές έννοιες που προαναφέρθηκαν και χαρακτηρίζουν την κοινωνική ζωή στις μεγαλουπόλεις, όπως ανωνυμία και οικονομικές ή ιδιοτελείς συναλλαγές, επηρέασαν σε σημαντικό βαθμό τους αμερικανούς κοινωνιολόγους στις αρχές του 20ού αιώνα, όταν αυτοί προσπαθούσαν να αιτιολογήσουν από κοινωνιολογική σκοπιά τις αιτίες της εντεινόμενης αστικοποίησης εκείνης της εποχής. Οι προσεγγί-

σεις και τα θεωρητικά υποδείγματα αποδόθηκαν στη **Σχολή του Σικάγου**, αφού όλοι οι κοινωνιολόγοι υπηρετούσαν στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου. Η Σχολή συνέβαλε στη «γέννηση» της **αστικής κοινωνιολογίας** και της **αστικής γεωγραφίας**, και της διαμόρφωσής τους ως διακριτών επιστημονικών κλάδων.

Η Σχολή του Σικάγου μελέτησε τα κοινωνικά φαινόμενα στον αστικό χώρο, ενσωματώνοντας στα υποδείγματά της τη χωρική διάσταση. Τα ερμηνευτικά υποδείγματα που χρησιμοποίησε και αναφέρονται στα αστικά κοινωνικά προβλήματα επηρεάστηκαν καθοριστικά από τις φυσικές επιστήμες και τις μεθόδους τους. Πρώτος ασχολήθηκε με το θέμα της αστικοποίησης και της αστικής κοινωνικής ζωής ο R. Park, ο οποίος σπούδασε στη Γερμανία με τον Simmel και είχε επηρεαστεί από τις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις της Γερμανικής Σχολής για την αστικοποίηση.

Ο Park, επηρεασμένος από τον Simmel, ασχολήθηκε με τις αποκλίνουσες κοινωνικές συμπεριφορές στο αστικό περιβάλλον και εξήγησε πώς η διαδοχή των κοινωνικών ομάδων στις συνοικίες των πόλεων είναι παρόμοια με εκείνη του φυσικού κόσμου, στηριζόμενος στην αρχή της επικράτησης του πιο «ισχυρού». Οι κοινωνικές τάξεις ανταγωνίζονται μεταξύ τους στον αστικό χώρο, για την απόκτηση και τον έλεγχο της αστικής γης, και η υπεροχή ορισμένων δραστηριοτήτων (βιομηχανία, εμπόριο) εξαναγκάζει κάποιες από αυτές (κατοικία) να μετατοπιστούν σε άλλες περιοχές της πόλης. Τελικά, επικρατεί η διαφοροποίηση των χρήσεων της αστικής γης, ανάλογα με την έκταση και την οικονομική ισχύ κάθε δραστηριότητας που πραγματοποιείται εντός της πόλης.

Εκτός από τον Park, με το θέμα της αστικοποίησης ασχολήθηκαν επίσης οι Ernest Burgess και Roderick McKenzie, οι οποίοι διατύπωσαν τις απόψεις τους σε μια σειρά άρθρων που δημοσίευσε το Πανεπιστήμιο του Σικάγου το 1925, υπό τον γενικό τίτλο «Η πόλη». Η πόλη για τους ερευνητές της Σχολής του Σικάγου αποτελεί το σημαντικότερο προϊόν της ανθρώπινης δημιουργίας και το μέρος ή η γεωγραφική περιοχή όπου θα συντελεστούν οι σημαντικότερες μελλοντικές εξελίξεις.

Η πρώτη θεωρητική συζήτηση στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου σχετικά με τη **φύση της αστικοποίησης** ξεκίνησε από τον κοινωνιολόγο L. Wirth, ο οποίος στο άρθρο του «Urbanism as a Way of Life» (1938) επανέφερε ζητήματα για την αστικοποίηση που αρχικά αναδείχτηκαν από τον Simmel και σε μικρότερο βαθμό από τον Tönnies.

Ο Wirth υποστήριξε ότι η αστυφιλία ή αστικοποίηση προκαλεί ορισμένες κοινωνικές συνέπειες, όπως είναι (α) η ανωνυμία στην καθημερινή ζωή, (β) η απώλεια της εμπιστοσύνης μεταξύ των ανθρώπων και (γ) διάφορες μορφές κοινωνικής αποδιοργάνωσης (π.χ. τα υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας των πόλεων σε σχέση με αυτά των αγροτικών περιοχών). Το ενδιαφέρον του Wirth και οι εμπειρικές έρευνές του, όπως και των άλλων μελών της Σχολής, αρχικά εστιάστηκαν στην πόλη του Σικάγου, της οποίας το μέγεθος από τα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα αυξήθηκε σημαντικά. Την περίοδο εκείνη η πόλη χαρακτηριζόταν από υψηλό βαθμό εγκλη-

ματικότητα και ήταν λογικό η αστικοποίηση να συνδέεται με τα προβλήματα και τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής ζωής σε αυτήν. Στην πραγματικότητα, οι θεωρητικές προσεγγίσεις που αρχικά διατυπώθηκαν από τους Simmel και Tönnies θεμελιώθηκαν στη συνέχεια με εμπειρικά δεδομένα και παρατηρήσεις από τον Wirth.

Ενώ το έργο του Wirth αφορούσε κυρίως τις γενικές κοινωνικές συνέπειες της αστικοποίησης, κάποιοι κοινωνιολόγοι από το Πανεπιστήμιο του Σικάγου επεκτάθηκαν σε άλλα ζητήματα. Ο E. Burgess, συνεργάτης του Park, δημιούργησε το ομώνυμο υπόδειγμα, που αναφέρεται στον τρόπο ανάπτυξης μιας αστικής περιοχής. Το υπόδειγμα του Burgess⁴ αποτελείται από μια **σειρά ομόκεντρων ζωνών** (Concentric Zone theory), καθεμία εκ των οποίων περιλαμβάνει ένα διαφορετικό σύνολο επιχειρήσεων και οικιστικών χαρακτηριστικών. Για παράδειγμα, η εσωτερική ζώνη περιλαμβάνει μεγάλες επιχειρήσεις και χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς, ενώ η επόμενη αστική ζώνη είναι χώρος κατοικίας των κατώτερων εισοδηματικά στρωμάτων, περιλαμβάνει κακόφημες συνοικίες ή περιοχές με εθνικά χαρακτηριστικά, όπως η Little Sicily. Στο απώτατο άκρο της μητρόπολης βρίσκονται οι συνοικίες με τους πιο πλούσιους κατοίκους, τους ημερήσια μετακινούμενους με σκοπό την εργασία (commuters) και τα πολυτελή ξενοδοχεία. Για τη μετάβαση από τις προαστιακές και εν μέρει υπεραστικές περιοχές, που βρίσκονται διασκορπισμένες γύρω από την πόλη, προς το κέντρο της απαιτούνται από 30 έως 60 λεπτά.

Σύμφωνα με το υπόδειγμα, η βελτίωση της εισοδηματικής τάξης στην οποία ανήκουν οι κάτοικοι της πόλης τούς ωθεί να μετακινηθούν «προς τα έξω», με αποτέλεσμα τη θέση τους στην αστική περιοχή να καταλαμβάνουν λιγότερο εύποροι.

Το υπόδειγμα βασίστηκε εξ ολοκλήρου στην ερμηνεία του τρόπου ανάπτυξης της πόλης του Σικάγου, όμως αποτέλεσε την αφετηρία για άλλες προσπάθειες, οι οποίες στόχευαν στην ερμηνεία των χαρακτηριστικών της αστικοποίησης και άλλων, ταχέως αυξανόμενων πληθυσμιακά, μεγαλουπόλεων. Παράλληλα, γίνονταν προσπάθειες για την ανάδειξη και άλλων υποδειγμάτων πέραν του ομόκεντρου προτύπου. Με βάση άλλες προσεγγίσεις, για παράδειγμα, οι πόλεις θα μπορούσαν να αναπτυχθούν και με τη μορφή διαφορετικών ως προς τα κοινωνικά ή οικονομικά χαρακτηριστικά, αλλά και ως προς το σχήμα, ζωνών ή πυρήνων.

Τα άλλα υποδείγματα προέκυψαν από την αδυναμία να γενικευτεί αυτό των ομόκεντρων κύκλων και να εφαρμοστεί για την ερμηνεία του τρόπου ανάπτυξης των πόλεων σε άλλες χώρες. Τα αποτελέσματα των ερευνών σε πόλεις της Λατινικής Αμερικής, της Ινδίας και άλλων χωρών έδειξαν μια εντελώς διαφορετική, ως προς το υπόδειγμα ομόκεντρων κύκλων, κοινωνικοοικονομική ανάπτυξή τους,

4. Το υπόδειγμα στη βιβλιογραφία αναφέρεται και ως «ομόκεντρο υπόδειγμα» ή «υπόδειγμα των Park και Burgess».

η οποία επεξηγήθηκε με το υπόδειγμα των τομέων του H. Hoyt ή το υπόδειγμα των πολλαπλών πυρήνων των C.P. Harris και E.L. Ullmann.⁵

Η ανθρώπινη οικολογία (Human Ecology)

Εκτός από τη θεωρία της αστικοποίησης και το υπόδειγμα μητροπολιτικής ανάπτυξης με τη μορφή ομόκεντρων ζωνών, η Σχολή του Σικάγου έδωσε το έναυσμα για μια διαφορετική θεώρηση του τρόπου ανάπτυξης μιας μεγαλόπολης και τη σύνδεσή του με τα πληθυσμιακά χαρακτηριστικά και το ευρύτερο περιβάλλον. Στη διάρκεια του Μεσοπολέμου, όταν άρχισε η διόγκωση του μεγέθους των πόλεων, ιδιαίτερα των αστικών κέντρων των βιομηχανικά αναπτυγμένων χωρών της Βόρειας Αμερικής, η πόλη εξετάστηκε ως ένα σύστημα αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στον άνθρωπο και το περιβάλλον. Κεντρικό θέμα αποτέλεσαν οι επιδράσεις από την είσοδο μεγάλου αριθμού μεταναστών στο αστικό περιβάλλον.

Τη σημαντικότερη ώθηση προς αυτή την κατεύθυνση έδωσε ο Park, ο οποίος επηρεάστηκε από τους οικολόγους της εποχής του και δημιούργησε την προσέγγιση της «**ανθρώπινης οικολογίας**».⁶ Η ανθρώπινη διάσταση της οικολογίας αφορούσε ιδιαίτερα τους τρόπους με τους οποίους ο πληθυσμός των συνοικιών μιας πόλης αυξανόταν ή μειωνόταν. Επίσης, επικεντρωνόταν στη διαδικασία μεταβολής των περιοχών μιας πόλης και στους «κερδισμένους» ή τους «χαμένους» από αυτήν τη μεταβολή. Γενικότερα, ο Park ενδιαφέρθηκε για την οικολογική ανάλυση των ανθρώπινων κοινότητων, και ιδιαίτερα της πόλης. Οι έρευνές του την περίοδο 1925-1935 δείχνουν την προσπάθειά του να δημιουργήσει έναν ξεχωριστό κλάδο μελέτης της πόλης.

Το θεωρητικό ή φιλοσοφικό «υπόβαθρο» της προσέγγισης του Park βρίσκεται στη «θεωρία επιβίωσης» του Δαρβίνου. Μεταξύ της «κοινωνικής οικολογίας» του Park και της «βιολογικής οικολογίας» υπάρχουν βασικές διαφορές, διότι οι εξελίξεις στην πόλη προσδιορίζονται από τη φύση της ανθρώπινης ύπαρξης και των κοινότητων των μορφωμένων ανθρώπων. Η πόλη περιλαμβάνει μια **φυσική** οργάνωση, που σχετίζεται με το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων της και τις βασικές ανάγκες τους για επιβίωση, και μια **ηθική** οργάνωση, που σχετίζεται με το πολιτισμικό επίπεδο των κατοίκων και βασίζεται στα ήθη και έθιμα, τους κανόνες και τους θεσμούς. Οι δύο οργανώσεις βρίσκονται σε μια διαδικασία αλληλεπίδρασης, που συμβάλλει στο σχηματισμό και τη διαμόρφωσή τους. Ο αγώνας αυτός οδηγεί στην αναγκαστική συνύπαρξη και αλληλεγγύη διαφόρων κοινωνικών ομάδων ή πολλαπλών «κόσμων» εντός της ίδιας πόλης. Η συνύπαρξη αυτών των «κόσμων» προκαλεί την «εισβολή» (invasion) του ενός «κόσμου» στην περιοχή του άλλου, καθώς διαφορετικοί

5. Για αυτά τα υποδείγματα θα γίνει εκτενής αναφορά σε επόμενο κεφάλαιο.

6. Ο όρος «οικολογία» καθιερώθηκε το 1868 από τον βιολόγο E. Haeckel.

κόσμοι «επικαλύπτουν» τη δομή της πόλης, «εκτοπίζοντας» κάθε φορά έναν «κόσμο» από την περιοχή του, την οποία καταλαμβάνουν οι υπόλοιποι.

Ο Park υποστήριζε ότι κάποια από τα αποτελέσματα που μπορούσαν να προκύψουν στις συνοικίες μιας πόλης ύστερα από την είσοδο νέων κατοίκων ήταν οι κοινωνικές συγκρούσεις, η δημιουργία στεγαστικών προβλημάτων στους νέους κατοίκους και, σε ορισμένες περιπτώσεις, η υιοθέτηση από τους νεοεισερχόμενους των πολιτιστικών προτύπων που χαρακτήριζαν τους παλαιούς κατοίκους της συνοικίας. Η προσέγγιση του Park για την ανθρώπινη οικολογία και την πόλη οδήγησε στη δημιουργία της θεωρίας του «κύκλου των φυλετικών σχέσεων».

Η θεωρία του Park ήταν σχετικά απλή και δεν αναπτύχθηκε στη συνέχεια ως πλήρως ολοκληρωμένη θεωρία. Ο κοινωνιολόγος A. Hawley, που δίδαξε στο Πανεπιστήμιο του Μίσιγκαν και της Βόρειας Καρολίνας, επιχείρησε να καταστήσει πιο συστηματική την προσέγγιση της ανθρώπινης οικολογίας. Έτσι, ανέδειξε τις ιδέες του για τη σχέση του ατόμου με το περιβάλλον, καθώς και τις διαδικασίες προσαρμογής και ανταγωνισμού, διαμέσου των οποίων οι κοινωνικές ομάδες προσαρμόζονται, τόσο η μια με την άλλη, όσο και με το περιβάλλον. Επιπλέον, βελτίωσε ορισμένες ιδέες που αφορούσαν τη φύση της κυριαρχίας και της εξουσίας μεταξύ των κοινωνικών τάξεων σε μια πόλη. Έτσι, επιβεβαίωσε τον ισχυρισμό του ότι μητροπολιτικές περιοχές με υψηλές συγκεντρώσεις εργαζομένων σε διοικητικές θέσεις θα είναι πιο αποτελεσματικές στην υλοποίηση αστικών δράσεων σε σχέση με τις περιοχές με μικρότερες συγκεντρώσεις εργαζομένων και επαγγελματιών.

Ο Hawley, ενώ συμφώνησε με τον Park σε πολλά ζητήματα, έδωσε ιδιαίτερη προσοχή στους πολιτιστικούς παράγοντες και τη συμβολή τους στην εξέλιξη της κοινότητας. Επίσης, τόνισε ότι η κοινότητα, ως ένα ολοκληρωμένο σύστημα συλλογικής προσαρμογής του πληθυσμού στο περιβάλλον, είναι μια μονάδα ανάλυσης που εντοπίζεται γεωγραφικά και χρησιμοποιείται ευκολότερα στη μελέτη των αστικών προβλημάτων.

Θεωρητικές προσεγγίσεις εναλλακτικές στη Σχολή του Σικάγου

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις για την κοινωνιολογική ερμηνεία της αστικοποίησης που συγκρότησαν τη Σχολή του Σικάγου παρέμειναν κυρίαρχες μεταξύ των κοινωνιολόγων μέχρι τις αρχές του 1970. Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και στις αρχές της δεκαετίας του 1970 η θεωρία του ιστορικού και διαλεκτικού υλισμού επηρέασε τις αντιλήψεις πολλών ερευνητών που ασχολήθηκαν με την ερμηνεία των προβλημάτων της αστικής ανάπτυξης, οδηγώντας στη διατύπωση και άλλων, διαφορετικών απόψεων. Το αποτέλεσμα ήταν να μετασηματιστούν οι υπάρχουσες θεωρίες και να εμφανιστούν άλλες, στηριζόμενες σε διαφορετικές αρχές αναφορικά με τη λειτουργία των κοινωνιών.

Μία από τις πρώτες και πιο σημαντικές κριτικές στις θεωρίες της Σχολής του Σικάγου άσκησε ο κοινωνιολόγος C. Fischer, ο οποίος αμφισβήτησε την ερμηνεία

της αστικοποίησης των Wirth και Simmel. Ο Fischer υποστήριξε ότι η πόλη δεν χαρακτηρίζεται από απροσωπία και ανωνυμία, αλλά, μάλλον, από μια ποικιλία κοινωνικών δεσμών, με τους οποίους συνδέονται οι άνθρωποι των πόλεων μεταξύ τους. Η χαρακτηριστική μορφή της αστικής ζωής υπάρχει στη γειτονιά (*The City as Neighbourhood and Community*) και όχι στις επιχειρήσεις ή τις οικονομικές συναλλαγές, όπως υποστήριξαν οι Wirth και Simmel. Έτσι, κατά τον Fischer, οι πόλεις δεν είναι χώροι που χαρακτηρίζονται από απρόσωπες σχέσεις, αλλά από εμπιστοσύνη και φιλία, σχέσεις οι οποίες συναντώνται στις γειτονιές και όχι σε ένα πολυκατάστημα.

Η κυριότερη κριτική και η πιο σημαντική **εναλλακτική προσέγγιση** ως προς τις θέσεις της Σχολής του Σικάγου προήλθε από μαρξιστές επιστήμονες, οι πρώτες απόψεις των οποίων εμφανίστηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1970. Ο κορυφαίος μαρξιστής θεωρητικός για την πόλη είναι ο H. Lefebvre, ο οποίος προσπάθησε να αναλύσει τις σχέσεις μεταξύ της κοινωνικής δομής και της οργάνωσης του χώρου. Ισχυρίστηκε ότι η αστικοποίηση είναι μια διαδικασία που δεν προκαλείται από την αύξηση του πληθυσμού και τη χωρική κινητικότητα, αλλά από τις ενέργειες βασικών κοινωνικών φορέων. Κοινωνικοί συντελεστές παράγουν και αναπαράγουν τους χώρους στις πόλεις, και στο βαθμό που αντανακλούν τις κυρίαρχες μορφές των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων, αυτές θα δημιουργηθούν εκ νέου στον μητροπολιτικό χώρο. Ο Lefebvre επέκτεινε τις βασικές του ιδέες σε διάφορες κατευθύνσεις, επιμένοντας ότι πρέπει να μελετήσουμε όχι απλώς τα διαφορετικά μέρη της μητροπολιτικής περιοχής, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνικοί ρυθμοί δημιουργούνται σε αυτήν, όπως είναι ο ρυθμός της ζωής στην εργασία και η φύση της ζωής στους δρόμους.

Κατά την άποψη του Lefebvre (1991), η αστική ανάπτυξη είναι προϊόν του καπιταλιστικού συστήματος, όπως οποιοδήποτε άλλο προϊόν. Με τον όρο «δευτερεύον κύκλωμα κεφαλαίου» εξήγησε την εισροή καπιταλιστικού κεφαλαίου σε ακίνητα (εγκαταστάσεις, υποδομές). Ο Lefebvre διέκρινε το χώρο σε **αφηρημένο** και **κοινωνικό**. Συγκεκριμένα:

- Στον **αφηρημένο χώρο** δραστηριοποιούνται επενδυτές και επιχειρηματίες, οι οποίοι αντιλαμβάνονται το χώρο μέσα από το πρίσμα κερδών, μεγέθους και τοποθεσίας,
- Στον **κοινωνικό χώρο** περιλαμβάνονται ο άνθρωπος και η κατοικία, και αντανακλώνται πλέγματα κοινωνικών σχέσεων και συμβόλων. Το κράτος χρησιμοποιεί το χώρο για να ασκήσει κοινωνικό έλεγχο, ενώ συχνά ο επιχειρηματικός κόσμος και ο κοινωνικός κόσμος συγκρούονται, γιατί εξυπηρετούν διαφορετικά συμφέροντα.